

Vårt förhållande till skapelsen

Det är ett stort misstag att helt svälja den fördömande kritiken av människans exploatering och rovdrift av jorden som en konsekvens av den bibliska skapelsesynen. Den är nämligen mycket mer nyanserad än den ofta framställs av dess kritiker. Johan Gredenius ger oss i denna artikel en skiss över människans relation till övriga skapelsen utifrån en kristen världsbild och människorsyn.

INLEDNING

Ett dubbelt ansikte

Jag är uppvuxen på den västgötska landsbygden och jag har tillbringat mycket tid ute i naturen. När jag var liten byggde jag kojor i skogsdungen bakom huset och plockade svamp i granskogen. När jag blev lite äldre var jag ofta ute med min far och sprang på de små grusvägarna runt sjön. Och med tiden, när min far inte längre orkade hänga med, så sprang jag där själv. Även om jag under barndomen och ungdomsåren inte reflekterade över det så noga, inser jag i dag att några av mina mest hänförande ögonblick har utspelat sig just ute i denna natur. Skapelsen kan vara oerhört skön och vacker! Jag tror att många delar den erfarenheten.

Men vår relation till skapelsen är komplicerad och relationen har ett dubbelt ansikte. Det förstod jag också ganska tidigt i

livet. Jag minns att jag vid ett tillfälle under min barndom fick följa med min far till en klippa vid en sjö. Där höll han och några andra engagerade på att utfordra några pilgrimsfalksungar i syfte att få dem att åter-etablera sig i området. Till följd av bland annat utsläpp av miljögifter i naturen hade falkarna nämligen nästan helt försvunnit från södra Sverige. Så redan som barn blev jag klar över att allt inte stod rätt till i vår relation till skapelsen.

En av vår tids stora frågor

Miljö- och klimatfrågan är en av vår tids stora frågor. Det finns studier som visar att en majoritet av de unga i vårt samhälle regelbundet tänker på och oroar sig över klimatet och miljön. Det är därför en fråga som också kyrkan måste ta på stort allvar.

I denna fråga finns det många olika röster som vill berätta för oss hur vi bör tänka och agera. Det är därför inte en enkel fråga eller ett litet ämne jag har fått att skriva om. Jag vill också närma mig frågan med ödmjukhet och med påpekandet att det finns mycket viktigt att säga som jag här inte kommer att ha utrymme att beröra. Min förhoppning är emellertid att jag trots detta ska kunna peka

på några viktiga aspekter att beakta när vi som kristna tänker och reflekterar över vår relation till skapelsen.¹

Skapelse, fall och återlösning

Som vid så många andra frågor utgör det bibliska grundnarrativet om skapelse, fall och återlösning ett hjälpmedel som med fördel kan användas som struktur för en sådan reflektion. I skapelsen ser vi Guds ursprungliga tanke, i fallet ser vi vad som har gått fel och i återlösningen ser vi Guds räddningsplan och vårt hopp.

Vad kan då den bibliska berättelsen visa oss vad gäller vår relation till skapelsen?

SKAPELSEN – GUDS URSPRUNGLIGA TANKE

Gud är skaparen av en god skapelse

”I begynnelsen skapade Gud himmel och jord” (1 Mos. 1:1). Redan av Bibelns allra första vers framgår att Gud är skaparen och att han har skapat himmel och jord. Efter som det är Skriftens utgångspunkt bör det också tjäna som utgångspunkt för en kristen syn på skapelsen.

Från denna utgångspunkt följer bland annat att det skapade inte är en förlängning av Gud. Gud har skapat en extern verklighet som verkligen finns där. Det anförda kan möjligen låta som en truism, men så fort andra religioner eller livsåskådningar granskas är det lätt att se att det faktiskt är något särskiljande för teismen (och de livsåskådningar som följt i dess spår).

Det är emellertid inte bara så att den externa verkligheten existerar. Den är också god. Det är en av de tydliga poängerna i skapelseberättelsen. ”Gud såg på allt som han hade gjort, och se, det var mycket gott” (1 Mos. 1:31).

En sak att notera är att det är Gud som förklarar skapelsen god, och att det sker innan han skapar människan. Det anförda innebär att skapelsen förklaras god oberoende av människans närvaro eller människans möjlighet att iaktta skapelsen. Skapelsens godhet och skönhet är alltså inte bara något som vi människor tillerkänner den. Inte heller är det så att skapelsen bara har en instrumentell godhet, dvs. skapelsen är inte god bara för att den finns till för oss. Det är i stället så att Gud tillerkänner hela skapelsen ett inneboende värde. Det är Gud, inte människan, som ger skapelsen dess värde.

Människans plats i skapelsen

Den kristne tänkaren dr Francis Schaeffer påpekade ofta att Bibelns Gud är såväl *oändlig* som *personlig*. Å ena sidan särskiljer det Bibelns Gud från gudarna i polyteistiska religioner. I till exempel de grekiska eller nordiska gudasagorna är gudarna personliga, men de är också begränsade. Å andra sidan skiljer det Bibelns Gud från det gudomliga i panteistiska religioner. I till exempel ett flertal österländska religioner beskrivs det gudomliga som oändligt, men det gudomliga är också opersonligt, utan självmedvetande och tanke. I jämförelse med detta är Bibelns Gud unik. Gud är oändlig samtidigt som han är personlig. Detta har betydelse för vår förståelse av vår plats i skapelsen.

Om vi börjar med Guds oändlighet så kan det enkelt konstateras att vi människor, precis som allt annat skapat, är principiellt åtskilda från Gud. Gud är skaparen, allt annat är skapat. Gud är oändlig, allt annat är ändligt. I den meningen delar vi människor villkoren med allt annat skapat. Vi hör ihop

*Det är
Gud, inte
människan,
som ger
skapelsen
dess värde.*

och delar en grundläggande identitet med varje djur och varje växt. Vi är alla skapade, begränsade och beroende. I förhållande till Guds oändlighet finns en absolut gräns mellan Gud och allt annat, mellan Skaparen och skapelsen. På det sättet befinner sig allt skapat på samma nivå.

Men som nämnts finns det också en annan sida. På det personliga planet är vi människor principiellt skilda från resten av skapelsen. "Gud skapade människan till sin avbild, till Guds avbild skapade han henne" (1 Mos. 1:27). Något liknande sägs aldrig om den övriga skapelsen. Det är bara människan som är skapad till Guds avbild, dvs. att likna Gud i fråga om den personliga sidan. På det området har vi en relation till Gud som inget annat i skapelsen har.²

Människan är alltså annorlunda än skapelsen i övrigt eftersom hon är skapad till Guds avbild. Människan intar på så sätt en unik plats i skapelsen och har sin primära relation "uppåt" till Gud. Samtidigt är människan, som nämnts, förenad med allt skapat såsom skapad och begränsad och har därför också en viktig relation "nedåt" till skapelsen.³

När vi ser oss själva i spegeln och frågar vilka vi är, då är inte svaret att vi bara är materia och energi. Svaret är i stället att vi är Guds avbild. När vi däremot vänder oss om och möter allt annat skapat, så möter vi något som i en mening också är som vi själva. Precis som djur och växter är vi skapade. Vi behöver inte välja, utan vi kan säga både och. Vi är åtskilda från skapelsen eftersom vi är skapade till Guds avbild, men vi är samtidigt förenade med skapelsen eftersom vi är skapade.

Kristendomen lyckas på detta sätt förena

åtskillnad och enhet. Kristen tro kan förena en hög syn på människan med en hög syn på skapelsen.

Är panteismen ett svar?

Sedan i vart fall 1960-talet har många människor i vår del av världen som känt en genuin oro för miljön och klimatet lockats av ett panteistiskt tankesätt. Ett sådant tankesätt innebär något förenklat att naturen, världen och universum betraktas som besjälade av ett transcendent andligt väsen. Det har föreslagits att detta skulle kunna vara en lösning på världens ekologiska kris.

Problemet är bara att panteismen inte ger något tillfredsställande svar. Ett grundproblem är att panteismen inte kan ge skäl för den åtskillnad och enhet som vi har berört. Panteismen betonar i och för sig enhet mellan människan och allt annat, eftersom allt anses lika i ursprung. Panteismen kan däremot inte svara på varför det skulle vara någon relevant åtskillnad mellan människa och natur. Det individuella – inklusive människan – är enligt ett panteistiskt synsätt ytterst sett meningslöst. Det saknas därför en teoretisk grund för människans särskilda värdighet.

Det anförda hänger samman med att människans unika värdighet inte återfinns nedåt, utan uppåt. I panteismen relateras människan emellertid enbart nedåt, till den övriga naturen. I stället för att upphöja naturen så nedvärderas människan till en opersonlig och låg plats. Panteismen ger alltså inte någon grund för människans särställning.

Människans uppdrag

Hur är då vår relation till skapelsen tänkt att se ut?

*Att människan är Guds avbild
är ett mönster som tvingar oss att ödmjukt
reflektera över Guds egen karaktär.*

I skapelseberättelsen ger Gud människan ett unikt uppdrag. Gud säger till människan: [Lägg] ”den [jorden] under er. Råd över havets fiskar, himlens fåglar och alla djur som rör sig på jorden” (1 Mos. 1:28).

Denna bibelvers har gett upphov till en omfattande kritik mot kristen tro. Kritiken går i vart fall tillbaka till en känd föreläsning, som senare blev artikel, från slutet av 1960-talet av historikern Lynn White Jr.⁴ I artikeln hävdas i korthet att kristendomen bär det huvudsakliga ansvaret för världens ekologiska kris eftersom den har en instrumentell syn på naturen, något som påstås komma till uttryck i den ovan angivna versen.

Många har emellertid påvisat att Whites kritik synes bygga på ett missförstånd av den hebreiska texten. Såvitt jag har läst mig till är de hebreiska orden ”lägga under” och ”råda över” starka ord, som bland annat antyder maktutövning mot någon annan, men det är inte ord, som antyder våld eller vårdslöst utnyttjande. Till detta kommer att det är en relativt ny idé att de här orden skulle antyda våld eller utsugande utnyttjande och

att kristen tro därmed skulle nedvärdera naturen. Den dominerande förståelsen i såväl kristen som judisk tradition har tvärtom varit att dessa ord uppmanar människan att varsamt och med godhet råda över skapelsen såsom förvaltare eller vårdare, inte att med våld utnyttja den.

Guds förvaltare

Människan ska alltså råda över skapelsen, men människan är inte suverän över den. I Jesu liknelse om talenterna anförtros tjänarna i liknelsen en stor summa pengar att förvalta.⁵ Men tjänarna äger inte pengarna utan de tillhör den verklige ägaren. På samma sätt ska vi råda över skapelsen. Skapelsen tillhör inte oss utan den tillhör Gud och vi ska råda över den, inte som ett ting att hänsynslöst utnyttja utan som en gåva som vi har fått förtroende att förvalta.

Människans rådighet är alltid underställd Guds rådighet. Vi är i den meningen Guds förvaltare. Det innebär ett stort ansvar. Vi ska bruka och bevara jorden, inte förbruka eller förstöra den. Vi ska förvalta den här

*Gud ska
befria hela
skapelsen.*

skapelsen för Guds räkning. Han kommer en dag att hålla oss ansvariga för vad vi har gjort med den.

Reflektion av Guds konungamakt

Ett annat sätt att beskriva hur vårt förhållande till skapelsen är tänkt att vara, som mer är hämtat från Gamla testamentet, är i termer av delegerad konungamakt.

Även om Gud inte uttryckligen beskrivs som kung i skapelseberättelsen, så beskrivs Guds agerande i majestätiska termer. Guds skapelseverk utstrålar visdom i planering, kraft i genomförande och godhet i färdigställande.

Förr i tiden var det vanligt att kungar och härskare satte upp porträtt eller liknande på sig själva runt omkring i sitt rike för att på så sätt visa sin suveränitet över området och folket. Detta är något som vi fortfarande kan se i delar av världen. Det angivna kan tjäna som bild för hur Gud gör i skapelsen. Gud skapar människan som en bild på auktoriteten som ytterst tillhör honom själv, Skaparen och Herren över jorden. I skapelsen delegeras på så sätt Guds kungliga makt till människan.

Människans makt och rådighet är alltså tänkt att återspegla Guds konungamakt. Att människan är Guds avbild är därför inte en ursäkt för oss att vårdslöst utnyttja skapelsen, utan ett mönster som tvingar oss att ödmjukt reflektera över Guds egen karaktär.

Hur utövar då Gud sin konungamakt? Vilken sorts konungamakt visar oss Gamla testamentet som en modell för människans rådighet över skapelsen?

Mycket förenklat kan man säga att kungen i Gamla testamentet fanns till för folket, inte tvärtom. En metafor som uttrycker

detta är att landets härskare ska vara som en herde. Vi kan till exempel se att Hese-kiel beskriver Israels ledare på detta sätt.⁶ Herdens främsta uppgift är att ta hand om fåren, inte att utnyttja dem eller våldföra sig på dem. Själva ordet herde vittnar mer om ansvar och tjänande än om rättigheter och makt. Bilden av den tjänande kungen, herdekungen, kan alltså sägas utgöra en bild för Guds ursprungliga tanke rörande människans relation till den övriga skapelsen.

FALLET – VAD SOM HAR GÅTT FEL

Naturen under förbannelse

Vi har hittills uppehållit oss vid Guds ursprungliga tanke. Men var och en vet att verkligheten inte ser ut på det sättet. Det räcker att gå utanför dörren eller att ta del av nyheterna. Vad är det som har gått fel? Vad är vårt problem?

I Första Mosebokens tredje kapitel beskrivs hur människan gör uppror mot Gud och att det får allvarliga konsekvenser. Syndafallet skapade en spricka, en separation, mellan Gud och människa. Men det gav också andra följder. En sådan konsekvens var att vi människor skildes från den övriga skapelsen; vår tänkta relation till djur och natur förstördes. Fallet rubbade människans goda relation till skapelsen, så att vi allt sedan dess upplever den som förbannad. Relationen präglas sedan dess delvis av kamp och våld.

Fallets konsekvenser

Till följd av detta uppror har vi människor tyvärr allt för ofta utövat vår rådighet över skapelsen på ett felaktigt sätt. Vi har gjort oss själva till alltings mått, till självständiga herrar över skapelsen. På grund av vår synd

har vi utnyttjat andra skapade varelser som om de inte vore något i sig själva och som om vi hade ensam och obegränsad rätt till dem.

Vår synd har ekologiska konsekvenser. Profeten Hosea beskriver till exempel vilka ekologiska konsekvenser Israels synd medför.

”Hör Herrens ord, ni Israels barn, för Herren går till rätta med dem som bor i landet, för det finns ingen sanning och ingen kärlek och ingen kunskap om Gud i landet. De svär och ljuger, mördar och stjälar och är otrogna. De brukar våld och blodsdåd följer på blodsdåd. Därför sörjer landet och allt som lever där tynar bort, både markens djur och himlens fåglar och havets fiskar försvinner” (Hos. 4:1–3).

ÅTERLÖSNING – VÅRT HOPP

Hopp

Det finns anledning att känna oro och sorg över människans dysfunktionella relation till skapelsen. Som kristna behöver vi emellertid inte dela ångesten hos samtiden över att världen ska gå under. Som kristna är vi nämligen övertygade om att Jesus en dag ska komma tillbaka till en jord som fortfarande är bebodd av människor som ska välkomna honom. Gud ska då befria, inte bara människor, utan hela skapelsen.

I Gamla testamentet kan vi skönja denna framtidsvision på flera ställen, men kanske tydligast hos profeten Jesaja.

”Se, jag skapar nya himlar och en ny jord, och man ska inte mer minnas det förgångna eller tänka på det. Nej, fröjda er och jubla för evigt över det som jag skapar! För se, jag skapar Jerusalem till jubel och dess folk till fröjd. Jag ska jubla över Jerusalem, fröjda mig över mitt folk. Där ska inte mer

höras gråt eller klagan. Där ska inte mer finnas spädbarn som lever bara några dagar, eller gamla män som inte uppnår sina dagars mått. Den som dör vid hundra års ålder är en ung man, och först vid hundra års ålder ska syndaren drabbas av förbannelsen. De ska bygga hus och få bo i dem, plantera vingårdar och äta deras frukt. När de bygger hus ska andra inte bo i dem, när de planterar något ska andra inte äta av det. Mitt folks ålder ska bli som ett trädets ålder, mina utvalda ska länge få njuta av sina händers verk. De ska inte arbeta förgäves och inte föda barn till plötslig död, för de är ett släkte välsignat av Herren, de och deras efterkommande tillsammans. Och det ska ske att innan de ropar ska jag svara, medan de ännu talar ska jag höra. Vargar ska beta med lamm, lejon ska äta halm som oxar, och stoft ska vara ormens föda. Ingenstans på mitt heliga berg ska de göra något ont eller skadligt, säger Herren” (Jes. 65:17–25).

Visionen blir än tydligare i Nya testamentet. I Romarbrevet beskriver Paulus vad som kommer att hända när Jesus kommer åter.

”Jag menar att den här tidens lidanden inte kan jämföras med den härlighet som ska uppenbaras och bli vår. Själva skapelsen väntar och längtar efter att Guds barn ska uppenbaras. Skapelsen har ju blivit lagd under förgängelsen, inte av egen vilja utan genom honom som lade den därunder. Ändå finns det hopp om att även skapelsen ska befrias från sitt slaveri under förgängelsen och nå fram till Guds barns härliga frihet. Vi vet att hela skapelsen gemensamt fortfarande suckar och vändas. Och inte bara den, utan också vi som har fått Anden som förstlingsfrukt suckar inom oss och väntar på barnskapet, vår kropps förlossning” (Rom. 8:18–23).

Människans upprättelse innebär också skapelsens upprättelse. Lammets blod ska befria och återupprätta människan och hela skapelsen tillsammans – inte den ena på bekostnad av den andra. Evangeliet ger hopp om att skapelsen en gång ska befrias från sitt slaveri.

Verkligt helande redan nu

Det anförda betyder däremot inte att vi inte kan eller bör göra något redan nu. Vi ser med glädje fram emot den dag då allt kommer att bli upprättat, men redan nu är vi kallade att försöka läka varje område som har drabbats av fallet, genom tro och omvändelse.

Inför Gud kan vi inte göra något för att påverka vår position. Gud har redan gjort allt och vi får ta emot hans rättfärdighet som en gåva. Gud behöver inte vår hjälp. Men skapelsen behöver den! Som kristna är vi inte bara kallade att säga att det en dag kommer att bli bra. Vi är också kallade att redan här och nu – genom Guds nåd och i tacksamhet över Jesu försonande död på korset – söka verkligt helande i relation till skapelsen. Kristen tro är inte bara något som är ”därupe”, utan det är något som i sig redan här och nu har kraft och möjlighet att hela alla brustna relationer.

SAMMANFATTNING

Låt mig avslutningsvis sammanfatta den här artikeln. Gud är skapare av allting och han

har skapat en god och värdefull skapelse. Denne Gud är oändlig och personlig. I fråga om Guds oändlighet är vi människor åtskilda från Gud, eftersom vi likt allt annat är skapade. Men i fråga om Guds personlighet är vi avvikande från den övriga skapelsen, eftersom vi är skapade till Guds avbild. På detta sätt lyckas kristen tro på ett unikt sätt förena enhet och åtskillnad; en hög syn på skapelsen och en hög syn på människan. Vi människor har därför fått ett särskilt uppdrag att lägga skapelsen under oss och råda över den. Detta innebär dock inte att kristen tro ursäktar ett hänsynslöst utnyttjande av skapelsen. Modellen för detta uppdrag är i stället att vi människor ska agera som förvaltare eller tjänande kungar. Tyvärr har vi människor många gånger utövat vår rådighet på ett felaktigt sätt och detta har lett till skada för oss själva och den övriga skapelsen. Även om framtiden i detta avseende kan se mörk ut så finns det hopp. Gud har lovat att upprätta skapelsen från dess slaveri och vi kristna får vara verktyg för att redan nu söka helande på fallets alla områden, även i vårt förhållande till skapelsen.

Johan Gredenius

Predikant, Lund

1. Tankegodset i denna artikel är till stor del hämtat från Francis Schaeffer, *Pollution and the Death of Man: The Christian View of Ecology*, 1970 och Christopher J.H. Wright, *Old Testament Ethics for the People of God*, 2004.
2. Mycket teologiskt bläck har spillts över att försöka precisera vari denna gudalighet ligger. Jag kommer inte att uppehålla mig vid frågan, mer än att notera att avbilden handlar mer om

- vad vi är, än någon speciell egenskap vi besitter.
3. Ordet nedåt ska inte förstås som en nedvärdering av den övriga skapelsen, utan som kontrast till vår relation till Gud.
4. Lynn White Jr, *The Historical Roots of Our Ecological Crisis*.
5. Matt. 25:14–30
6. Hes. 34 kap.